

DAIKTAVARDŽIO JUNGINIAI SU BENDRATIMI LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOSE

D. TEKORIENĖ

Viena iš pagrindinių kontrastyvinės gramatikos problemų yra ekvivalentiškumo problema. Nagrinėjant bet kurias dvi kalbas kontrastyviu būdu, pirmiausia būtina nustatyti, kurios abiejų kalbų struktūros ar konstrukcijos yra lygintinos. Laikoma, kad lygintinos tik tokios konstrukcijos, kurios yra kontekstualiai ekvivalentiškos, t. y. bent retkarčiais verčiamos viena į kitą¹.

Vadinasi, ekvivalentiškumas yra susijęs su lyginamųjų konstrukcijų reikšme, ir bet kokia kontrastyvinė ekvivalentų analizė turi semantinį pamatą. Tačiau, nagrinėjant kontekstinius ekvivalentus, taip pat būtina nustatyti, kiek yra panašios lyginamųjų konstrukcijų formos. Jeigu kurios nors dviejų kalbų konstrukcijos yra nagrinėjamos jų funkcinio semantinio ir formos ekvivalentiškumu požiūriais, galima įsivaizduoti, kad tokios konstrukcijos galėtų būti: a) ekvivalentiškos, bet skirtingos savo forma, b) ekvivalentiškos ir kartu panašios savo forma (vadinamos kongruentiškomis), c) neekvivalentiškos, bet panašios savo forma².

Formos ekvivalentiškumą nustatyti yra gana lengva. Kur kas sunkiau konstatuoti funkcinį semantinį ekvivalentiškumą. Kontrastyvinėje lingvistikoje priimta, kad, norėdamas nustatyti ekvivalentus duotame kontekste ar situacijoje, lingvistas remiasi arba kompetentingu, vienodai gerai abi kalbas mokančiu informantu, arba vertimais³.

Šiuo straipsniu siekiama panagrinėti lietuviškų junginių „daiktavardis + bendratis“ ekvivalentus anglų kalboje, remiantis lietuvių – anglų ir anglų – lietuvių k. vertimais.

Lietuvių ir anglų kalbų gramatikose nurodoma, kad abiejose kalbose daiktavardis gali sudaryti junginius su bendratimi, kuri funkcionuoja kaip daiktavardžio pažymynas⁴. Kyla klausimas, a) ar visos lietuvių ir anglų kalbų konstrukcijos „daiktavardis + bendratis“ yra ekvivalentiškos funkciniu semantiniu požiūriu, b) kiek ekvivalentiškosios konstrukcijos yra panašios savo forma ir vartojimo ypatumais, c) kokios dar anglų kalbos konstrukcijos gali būti kontekstualiai ekvivalentiškos lietuvių kalbos junginiui „daiktavardis + bendratis“, d) ar stilistiniu požiūriu ekvivalentiškos konstrukcijos „daiktavardis + bendratis“ yra vienodai priimtinos lietuvių ir anglų kalbose.

¹ G. Nickel. Contrastive Linguistics and Foreign Language Teaching. – In: Papers in Contrastive Linguistics. Cambridge University Press, 1971, p. 1–6.

² T. P. Krzeszowski. Equivalence, Congruence and Deep Structure. – In: Papers in Contrastive Linguistics, p. 37–48.

³ R. Filipović. The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project. – In: Papers in Contrastive Linguistics, p. 107–114.

⁴ J. Balkevičius. Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė. V., 1963, p. 173; Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. Грамматика английского языка. М., 1965, с. 40, 248–251.

I pirmuosius du klausimus stengsimės atsakyti, nagrinėdami bendraties kaip pažyminio specifiką lietuvių ir anglų kalbose šiais atžvilgiais:

- 1) bendratimi pažymimo daiktavardžio semantinė klasė,
- 2) loginiai semantiniai ryšiai junginio „daiktavardis + bendratis“ viduje,
- 3) šio junginio komponentų išoriniai ryšiai sakinyje.

Atsakdami į klausimą, ar visos lietuvių ir anglų konstrukcijos „daiktavardis + bendratis“ yra ekvivalentiškos funkciniu-semantiniu požiūriu, turime pirmiausia pažymėti, kad anglų kalbos konstrukcija „daiktavardis + bendratis“ turi daug platesnį struktūrinių semantinių diapazoną.

Pirma, anglų kalbos bendratis yra žymiai sudėtingesnė: ji turi šešias morfologines formas, iš kurių dvi – Indefinite Active ir Indefinite Passive, – plačiai vartojamos kaip daiktavardžio pažymins. O lietuvių kalbos bendratis – tik vieną, ir jos junginiams su daiktavardžiu gali būti ekvivalentiški tik anglų kalbos daiktavardžių junginiai su Indefinite Active Infinitive. Pažyminio, išreikšto Indefinite Passive Infinitive forma, reikšmės lietuvių kalboje yra perteikiamos kitokiomis kalbinėmis priemonėmis.

Antra, anglų kalboje žymiai daugiau daiktavardžių jungiasi su bendratimi. Kai kurių lingvistų nuomone, beveik bet kuris anglų kalbos daiktavardis gali turėti bendratimi išreikštą pažyminį⁵. Toks didelis jų valentiškumas su bendratimi, žinoma, yra sąlygotas jos formų skaičiaus, o taip pat ir dėl to, kad tarp daiktavardžio ir bendraties susidaro įvairesnio pobūdžio loginiai semantiniai santykiai.

Trečia, anglų kalboje loginiai semantiniai ryšiai junginio „daiktavardis + bendratis“ viduje pasižymi daug didesne įvairove. Tarp anglų kalbos daiktavardžio ir Indefinite Active bendraties gali susidaryti: a) subjektiniai santykiai (*the first man to tell me the news*); b) objektiniai santykiai (*a book to read*); c) aplinkybiniai santykiai (*a house to live in*); d) apozityviniai santykiai (*the impulse to push*); e) paskirties santykiai (*the knife to open the tin with*). Lietuvių kalboje tarp daiktavardžio ir jį pažyminčios bendraties gali susidaryti tik a) apozityviniai santykiai (*prašymas nutilti*) ir b) paskirties santykiai (*akmuo pasistoti*).

Vadinasi, lietuvių kalbos junginiams „daiktavardis + bendratis“ anglų kalboje ekvivalentiški gali būti tik daiktavardžio junginiai su Indefinite Active bendratimi, kuriuose bendratis nusako daikto, išreikšto konkrečiu daiktavardžiu, paskirtį, bei junginiai, kuriuose bendratis yra vartojama daiktavardžio semantiniam turiniui pilniau nusakyti, jį konkretizuoti. Šitokie apozityviniai santykiai lietuvių ir anglų kalbose susidaro tarp bendraties ir modalinės reikšmės daiktavardžių (*pašiūlymas padėti – an offer to help*)⁶ bei tam tikros semantikos abstrakčių daiktavardžių (*malonumas skaityti – a pleasure to read*).

Lietuvių ir anglų kalbose sutinkamos tokios modalinių daiktavardžių, kurie jungiasi su bendratimi, semantinės grupės:

1. Skatinimas atlikti kokį nors veiksma: a) prašymas (*prašymas, maldavimas; request*), b) įsakymas (*įsakymas, direktyva, nurodymas, rezoliucija, nutarimas; order, injunction, sanction, instructions*), c) reikalavimas (*reikalavimas, grasi-*

⁵ И. Д. Фадеева. Инфинитив в функции определения в современном английском языке. – „Ученые записки ЛГПИИ им. Герцена“, 1962, т. 226, с. 159–182.

⁶ Atvejai, kai tarp anglų kalbos modalinių daiktavardžių bei kai kurių abstrakčių daiktavardžių ir bendraties susidaro kitokie, negu apozityviniai, santykiai, pavyzdžiui, objektiniai, lietuvių kalbos junginių „daiktavardis + bendratis“ tarpe ekvivalentų neturi (I have certain *suggestions to make*. P. C. Snow).

nimas, *įpareigojimas, ženklas; demand, resolve, directions, hint, signal, sign, threat, ultimatum*), d) pasiūlymas (*pasiūlymas, kvietimas; offer, proposal, proposition, suggestion, invitation*), e) patarimas (*patarimas, rekomendacija; advice, behest*), f) skatinimas (*skatinimas, agitacija, šaukimas, šūkis; appeal, call, challenge, inducement, urging*), g) leidimas (*leidimas, sankcija, sutikimas; permission, leave, licence, consent*), h) vidinis, aktyvus veikiančiojo asmens požiūris į veiksmą (*pažadas, įsipareigojimas, žodis, susitarimas, ryžtas, užsispyrimas, drąsa, sugebėjimas, gabumas, mokėjimas, polinkis, pašaukimas, palinkimas, energija, atkaklumas, ketinimas, mėginimas, bandymas, pastangos; promise, agreement, engagement, pledge, vow, guarantee, determination, temptation, impulse, ability, capacity, aptitude, power, skill, gift, inclination, vocation, bent, potential, spirit, nerve, readiness, intention, intent, mind, attempt, effort, endeavour, struggle*).

2. Noras atlikti veiksmą (*noras, troškimas, rūpestis, nekantrumas, geismas, geidimas, siekis, siekimas, poreikis, žingeidumas, smalsumas, nenoras, atsakymas; wish, desire, reluctance, refusal*).

3. Daiktavardžiai, reiškia galimybę (*galimybė, proga, šansai, dingstis, pretekstas; opportunity, chance, occasion*).

4. Būtinumas atlikti veiksmą (*būtinumas, būtinybė, pareiga, prievolė, reikalas; necessity, need, obligation, duty*).

Abstrakčių daiktavardžių, besijungiančių su bendratimi, tarpe taip pat išskiriamos kelios tematinės grupės: a) *priežastis, prasmė, pamatas; cause, grounds, reason, excuse*; b) *būdas, metodas, priemonė, kelias, forma, variantas, žygis, kursas, rezervas; way, method, measures, instrument, means*; c) *idėja, mintis, planas, svajonė, sumanymas, sąmokslas; plan, project, idea, arrangements, program, plot, conspiracy*; d) *paprattimas, įpratimas, įprotis, mada, tradicija, įgūdis; custom, habit, tradition*; e) *užduotis, uždavinys, tikslas, funkcija; task, mission, purpose, object, aim, end*; f) *laikas, metas; time, moment*; g) *teisė; right, authority, power*; h) *problema, principas*; i) grupė daiktavardžių, einančių tariniu ir žyminčių tam tikrą būseną (*garbė, laimė, džiaugsmas, malonumas, valia, gėda, pramoga, vargas, bėda*).

Taigi junginiuose su bendratimi abstrakčių ir modalinę reikšmę turinčių daiktavardžių semantinis diapazonas anglų ir lietuvių kalbose yra labai panašus.

Pažiūrėkime, kiek ekvivalentiškos konstrukcijos panašios savo vartojimo sakinėje ypatumais, kokios funkcijos būdingos abstrakčių ir modalinių daiktavardžių junginiams su bendratimi sakinyje anglų ir lietuvių kalbose. Išanalizuotoji medžiaga rodo, kad šių daiktavardžių funkcijų tapatumas ir skirtumas priklauso nuo individualių kiekvienos semantinės daiktavardžių grupės savybių. Taip, pavyzdžiui, daiktavardžiai, reiškia galimybę – *proga, galimybė; chance, opportunity*, – yra labai panašiai sintaksiškai vartojami Junginyje su bendratimi jie gali eiti:

1. Veiksniu, pvz.: *Pušniui atsirado proga rūpestingai užsimaskuoti* (K. Saja); *The opportunity to do this came in 1905* (S. Maugham).

2. Vardine tarinio dalimi, pvz.: *Tai reta proga palyginti padėti atskirose respublikose* („Pergalė“); *But it was a chance to shine* (P. C. Snow).

3. Papildiniu. Čia tikslinga skirti du atvejus:

a) bendraties subjektas sutampa su papildinį valdančios veiksmažodinės formos subjektu, pvz.: *Turėjau progos kurį laiką stebėti jo darbą lietuviškoje divizijoje* („Pergalė“); *Two days after his return, at last I seized the chance to talk* (P. C. Snow);

b) bendratis turi savo atskirą subjektą, kuris nesutampa su papildinį valdančios veiksmožadinės formos subjektu, pvz.: *Teatras teikia aktoriumi galimybę nepalaujamai tobulinti savo darbą* („Lit. ir menas“); *He gave me no chance to break in* (P.C. Snow).

Paminėtos junginių *proga/galimybė/chance/opportunity + bendratis* sintaksinės funkcijos, atrodo, išsėmia visas jų vartojimo galimybes. Palyginus jas, matyti, kad nagrinėjamieji abiejų kalbų junginiai savo sintaksiniais ryšiais sakinyje yra labai panašūs.

Kitokį vaizdą matome, nagrinėdami kitos semantinės daiktavardžių grupės – *pastangos/mėginimas/bandymas/attempt/effort/endeavour/struggle + bendratis* – junginių sintagminius ryšius su kitomis sakinio dalimis. Kai kurios išvardintųjų daiktavardžių funkcijos sakinyje sutampa abiejose kalbose (dėl vietos stokos jų aprašymą praleisime), tačiau anglų kalbos junginiai *attempt/effort to do sth.* gali būti vartojami ir tokiose sintaksinėse konstrukcijose, kurios junginio lietuviškajam ekvivalentui nėra būdingos. Pavyzdžiui, junginiai *attempt/effort to do sth.* gali būti vartojami su prielinksniu *in* ir eiti sakinyje kuria nors aplinkybe:

...*said my father, in a further attempt to console her* (P.C. Snow). *Stroove could not bear to be alone, and I exhausted myself in efforts to distract him* (S. Maugham).

Lietuvių kalboje šitokiais atvejais vartojami veiksmožodžio ir bendraties junginiai.

Atskirai reikia aptarti junginių *dėti pastangas ką nors padaryti, daryti bandymus/mėginimus ką nors padaryti* ir *make an attempt/effort to do sth.* vartojimą. Nors šie junginiai gramatinė-sintaksine sandara ir sintaksiniu vartojimu panašūs, tačiau vartojimo dažnumu labai skiriasi. Anglų kalboje šitokie junginiai sudaro daugiau negu 50% visų *effort* ir *attempt* junginių su bendratimi vartojimo atveju, o lietuvių kalboje procentas nesiekia ir 5; jei apsiribotume vien šnekamąja kalba, junginiai *dėti pastangas* ir *daryti bandymus/mėginimus* būtų iš viso retas reiškinys. Šių junginių vartojimo dažnumo skirtumus gražiai atspindi grožinės literatūros vertimai į lietuvių kalbą: absoliučia dauguma atvejų junginiai *make an effort/attempt to do sth.* yra verčiami atitinkamos semantikos veiksmožodiniu junginiu.

On the way back, I made an effort to tell her that nothing had been further from my mind (P.C. Snow). *Grižtant mums namo, bandžiau ją įtikinti, kad nieko panašaus niekada negalvojau.*

Šie skirtumai pastebimi ir kituose junginiuose „daiktavardis + bendratis“.

Anglų kalbos daiktavardžių, reiškiančių norą atlikti kokį nors veiksma, ir bendraties junginiai – *desire/longing/urge/etc. to do sth.* – gali būti vartojami su prielinksniais *in, with* ir sakinyje eiti kuria nors aplinkybe. Lietuvių kalboje atitinkamų daiktavardžių taip vartoti negalima. Tai ryškiai atsispindi vertimuose: anglų kalbos daiktavardis šitokiose prielinksninėse-aplinkybinėse grupėse verčiama į lietuvių kalbą kuria nors veiksmožodine forma.

Then even in his compassion George's Quilpish humour broke forth in a sudden longing to pluck these spectres by the sleeve (J. Galsworthy). *Tada išdaigingai Džordžo nuotaika prasiveržė net pro užuojautą, ir jis staiga panorė sučiupti kurį nors vaiduoklį už rankovės.*

...*Armstrong remarked, with an obvious desire to change the subject* (A. J. Cronin). *Aiškiai norėdamas pakeisti kalbą, Armstrongas pasakė:...*

Anglų kalbos daiktavardis *habit* junginyje su bendratimi sintaksiškai vartojamas siauriau, negu atitinkamos semantikos lietuvių kalbos junginys. Anglų kalboje bendratis po daiktavardžio *habit* galima tik konstrukcijose *make it a habit to do sth.* ir *it was his/her habit to do sth.*⁸ Visais kitais atvejais šio daiktavardžio pažymynys reiškiamas gerundijumi su prielinksniu *of* – *a habit of doing sth.*

Belieka išsiaiškinti, ar galimi kitokios struktūros angliški ekvivalentai lietuvių kalbos junginiams „daiktavardis+bendratis“. Tai iš esmės yra klausimas apie anglų kalbos junginių „daiktavardis+bendratis“ sintaksinius sinonimus. Anglų kalbos gramatikose dažniausiai nurodoma, kad nagrinėjamam tipui yra sinonimiški junginiai „daiktavardis+gerundijus“⁹. Pavyzdžiui, *Can't you see your way to do it for eight thousand after all?* (J. Galsworthy). *Martin could reply nothing. There was no way of explaining* (J. London).

Pagrindinis skirtumas tarp šitokių junginių yra tas, kad bendratimi išreikštas veiksmas suvokiamas kaip konkretus, atliekamas artimiausioj ateity, o gerundijumi išreikšto veiksmo laikas yra neapibrėžtas. Kai kuriais atvejais bendratis ar gerundijaus vartojimas su daiktavardžiu yra sąlygotas tradicijos, pavyzdžiui, su daiktavardžiu *habit*.

Nagrinėjamojo tipo anglų kalbos junginiai turi dar vieną sinonimišką konstrukciją – „daiktavardis+prielinksnis+daiktavardis“, kuri gramatikose dažnai negagninama kaip junginio „daiktavardis+bendratis“ sinonimas.

Assuming the supreme command, he at once gave orders for the blowing up of the Meuse bridges at Liege (B. Tuchman). *King Albert hesitated no more. He reconfirmed the order for retreat to Antwerp* (B. Tuchman):

Plg.: *Joffre told the government that if he was not given the order to assemble and transport the covering troops of five army corps and cavalry toward the frontier, the Germans would enter France without firing a shot* (B. Tuchman).

Taigi lietuvių kalbos junginiai „daiktavardis+bendratis“ anglų kalboje turi trejopos struktūros ekvivalentus. Kai kurie anglų kalbos daiktavardžiai gali būti vartojami visuose trijuose junginiuose, pavyzdžiui, *necessity*:

Contrastive linguistics has shown the necessity for a differentiation of teaching material (Papers in Contrastive Linguistics). *Finally, recognizing the necessity of reinforcements, GQG sent up a reserve division* (B. Tuchman). *The French officers emphasized the necessity of filling in the left end of their line* (B. Tuchman). ... *Nisus, who had gone running inshore with the sponge boat because of the necessity to get rid of the fort* (J. Aldridge).

Kai kuriems daiktavardžiams būdinga jungtis tik su viena kuriom nors formom, pavyzdžiui, daiktavardis *hope* jungiasi tik su gerundijumi ir daiktavardžiu.

Defeat is inevitable as soon as the hope of conquering ceases to exist (B. Tuchman). ... *Plan 17, the bearer of all its hopes for victory by decisive battle* (B. Tuchman). *Castelman realized all hope of advance was gone* (B. Tuchman).

Kai kurie daiktavardžiai jungiasi tik su bendratimi, pavyzdžiui, *decision*, *invitation*.

⁸ F. T. Wood. English Prepositional Idioms. N. Y., 1967, p. 281.

⁹ Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. Грамматика английского языка. М., 1965, с. 248–251; С. Г. Хамзина. Инфинитив и герундий в функции определения в совр. англ. языке. Автореферат канд. дисс. М., 1964.

Nurodysime kai kuriuos dažniau vartojamus lietuvių kalbos jungi iš „daiktavardis + bendratis“ angliškus atitikmenis ir jų jungimosi su bendratimi, gerundiumi ir prielinksnine konstrukcija galimybes: *aim to do sth.*, *aim of N*, *aim of G*; *attempt to do sth.*, *attempt at G*; *chance to do sth.*, *chance of N*, *chance of G*; *demand to do sth.*, *demand for N*; *desire to do sth.*, *desire for G*; *duty to do sth.*, *duty of G*; *excuse to do sth.*, *excuse for N*; *intention to do sth.*, *intention of G*; *means to do sth.*, *means to N*; *measures to do sth.*, *measures for N*; *need to do sth.*, *need of G*, *need for G*, *need for N*; *opportunity to do sth.*, *opportunity of G*, *opportunity for N*; *passion to do sth.*, *passion for N*; *plan to do sth.*, *plan of G*, *plan for N*; *proposal to do sth.*, *proposal of G*, *proposal for G*, *proposal for N*; *reason to do sth.*, *reason for N*; *signal to do sth.*, *signal for N*; *task to do sth.*, *task of G*.

Nagrinėjamųjų junginių stilistių ypatybių klausimas susijęs su daiktavardžio ir veiksmažodžio vartosenos dažnumu įvairiuose anglų ir lietuvių kalbų funkciniuose stiliuose. Tai turėtų būti atskiro straipsnio tema.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Anglų filologijos katedra

Įteikta
1975 m. rugsėjo mėn.

NOUN+INFINITIVE COLLOCATIONS IN LITHUANIAN AND ENGLISH

D. TEKORIENĖ

Summary

The contrastive study of the syntactic constructions “noun + infinitive” in Lithuanian and English is based on textual equivalence.

The aims of the paper are:

1. to determine which Lithuanian and English constructions “noun+infinitive” exhibit contextual equivalence;

2. to study the equivalent constructions in terms of formal and functional equivalence;

3. to ascertain whether English possesses any collocations textually equivalent to, yet formally different from Lithuanian collocations “noun+infinitive”.

The answers to problems one and two are obtained through investigation of the semantic classes of nouns capable of collocating with the Infinitive in Lithuanian and English as well as through the study of semantic and syntactic relations of the formatives within and outside the collocation. The study of the third problem is reduced to the study of English synonymous constructions of three types “noun+infinitive”, “noun+gerund”, “noun+preposition + noun”.